

de regulering van de geneeskunde, zoals dat bijvoorbeeld in Spanje het geval was. Pas op het moment dat de internationale betrekkingen en handel in het geding kwamen, vaardigden de Staten-Generaal pestordonnanties uit en gelastten de admiraliteiten om handelsschepen aan de regels te houden. De manier waarop de Republiek omging met de pest bleef, met andere woorden, binnen de bestaande machtsterreinen.

Per imperatief plakkaat is een belangrijke bijdrage aan de geschiedenis van de gezondheidszorg. Het is ook ontluisterend, want op geen enkel moment lijkt er

van overheidswege sprake te zijn geweest van medelijden met pestlijders, zowel op schepen als in het land. Men benoemde weliswaar het ongemak van het thuisblijven en het niet kunnen reizen, maar toch vooral de potentiële economische schade van verregaande restricties. Het is ironisch dat juist dit economisch belang leidde tot effectieve maatregelen om pestuitbraken te voorkomen. Een historisch voorbeeld waar we vandaag nog altijd lering uit kunnen trekken.

Ruben E. Verwaal, Durham University en Erasmus Medisch Centrum

Heinz Schilling, *Karl V.: Der Kaiser, dem die Welt zerbrach* (C.H. Beck; München, 2020) 457p., ill., krt., €29,95 ISBN 9783406748998

Pasten Luther en Karel V in dezelfde hemel?

Deze biografie van keizer Karel V door de befaamde Duitse historicus Heinz Schilling vormt het slotstuk van zijn drieluik over de grote breuk in de zestiende eeuw, voorafgegaan door zijn Lutherbiografie (2012) en zijn boek over het jaar 1517 (2017). De grondgedachte is dat de jaren van Luther en Karel V gevolgd werden door een nieuw tijdvak, het 'konfessionellen Zeitalter', waarin de politieke en religieuze verhoudingen gekenmerkt zouden gaan worden door 'Fundamentalfindschaft'. Karel V en Maarten Luther stonden daarentegen in de ogen van Schilling nog relatief dicht bij elkaar: 'Luther und Calvin hätten gemeinsam mit Karl in einem solchen Himmel ihr Hosanna singen können' (p. 369). De desbetreffende hemel waar de drie mannen zich dus alle drie thuis zouden hebben gevoeld, is die

uit het schilderij van Titiaan met de hemelopneming van de keizer. Het citaat is overigens niet afkomstig van de auteur zelf, maar is door hem overgenomen uit een boek van Ferdinand Seibt uit 1990 (*Karl V.: der Kaiser und die Reformation*). Op Titiaans beroemde ruitportret van Karel V bij de Slag bij Mühlberg is de keizer volgens Schilling 'fast ein lutherische Figur' (p. 303).

Schilling heeft een biografie geschreven waarin alle belangrijke gebeurtenissen uit het leven van de keizer aan bod komen, maar je zou het boek tegelijkertijd kunnen kenschetsen als een zoektocht naar het religieuze gevoel van Karel V. In hoeverre is de spiritualiteit van Karel V vergelijkbaar met die van Luther en waarom is het desondanks tot de harde confrontatie gekomen die zou leiden tot een

fundamentele verschuiving binnen de Europese cultuur? Dit tweeledige karakter van de biografie vormt tegelijkertijd de kracht en de zwakte ervan. De hoofdstukken zonder verbinding met het centrale betoog zijn met minder intensiteit en diepgang op papier gezet, er valt een duidelijke nadruk te constateren op gebeurtenissen in het Roomse Rijk, en de auteur heeft evenmin geprobeerd om zoveel mogelijk van de tegenwoordig beschikbare bronnen en secundaire literatuur te gebruiken. Een vergelijking met de vrijwel tegelijkertijd verschenen biografie van de keizer door Geoffrey Parker (*Emperor. A new life of Charles V*, 2019) kan dit illustreren. Waar de lijst uitgegeven bronnen bij Schilling stopt bij 36 titels, geeft de Britse historicus na een uitgebreide beschrijving van de beschikbare archiefbronnen een indrukwekkende lijst met bijna vijfhonderd bronnenpublicaties, waaronder zeer veel Spaans materiaal.

De biografie van Schilling is opgebouwd uit dertien elkaar in de tijd opvolgende tableaux, verbonden met zowel een thema als een specifieke locatie. We ontmoeten de keizer achtereenvolgens in Gent, Valladolid, Frankfurt, Aken, Worms, Pavia, Sevilla, Bologna, Augsburg, Tunis, Amerika, Mühlberg, Villach, Brussel en Yuste. In ieder hoofdstuk wordt het thema vervolgens verder doorgetrokken in de tijd. De biografie van Schilling is zodoende minder chronologisch geordend dan die van Alfred Kohler uit 1999 (*Karl V. 1500-1558: eine Biographie*) en minder thematisch en beknopt dan die van Wim Blockmans uit 2000 (*Keizer Karel V, 1500-1558: de utopie van het keizerschap*).

Karel V is bij Schilling de 'Miles christianus' die strijdt vóór geloofseenheid en tegen de Turken, een mengeling van

Bourgondische ridderlijke vroomheid en de Spaanse geest van hervorming en Reconquista. De vroege jaren van Karels regering werden gekenmerkt door een politiek van 'Burgundy-first', zoals de auteur met gevoel voor actualiteit opmerkt. Later werd Karel steeds meer een Spaanse vorst. Deze Hispano-Bourgondische vorst botste met de situatie in het Roomse Rijk, vooral met de onafhankelijke positie van de Duitse keurvorsten. De Duitstalige propaganda beschreef hem als een buitenstaander: de 'Metzger aus Flandern' symboliseerde de 'spanische Servitut' die lijnrecht tegenover de 'teutsche Libertät' stond.

Op religieus vlak was Karel niet zo zeer geïnteresseerd in dogma's, als wel in het streven naar eenheid. Ketterij was zodoende onaanvaardbaar. Schilling vermeldt dat de Maarten Luther van vóór 1517 de werken van de ketter Jan Hus overigens ook niet had willen lezen. Op de Rijksdag in Worms (1521) verdedigde Karel V met verve zijn standpunt als christelijk keizer, voortbouwend op de Devotio Moderna en zijn leermeesters Adriaan van Utrecht en Erasmus. Ook op andere terreinen is de auteur positief over de keizer. Volgens hem bestaat er een vooroordeel over Karel V als een vorst die het vrije denken tegengehouden zou hebben. Er was echter vrijwel geen vorst die zoveel ruimte gaf aan discussies door geleerden, zoals bijvoorbeeld in Valladolid over de positie van de indianen in Amerika: 'Vergleichbares wurde von den Regierungen der protestantischen Kolonialmächte England und Holland nie zugelassen' (p. 282). Ook spreekt hij – volkomen terecht – tegen dat het in deze periode slecht ging met de Spaanse economie. Het was juist een bloeiperiode.

Op het einde van zijn leven zien we de oude keizer weer als ‘fast ein lutherische Figur’, als hij in Yuste zijn bijbel in de volkstaal zit te lezen. Met toestemming van de Inquisitie, dat dan weer wel. De rol van Karel V bij de vervolging van protestanten in Spanje in 1558 toont de keizer als fel bestrijder van ketters, maar desondanks plaatst de auteur de grote breuk na de dood van de keizer, toen de ‘fanatischen Konfessionalisten’ in zowel de katholieke kerk als de protestantse wereld aan de macht kwamen. In zijn

epiloog verbindt Schilling het tijdperk van het *Konfessionalismus* met het einde van het ‘politisch-religiösen Einheitskonzept’ in Europa. Het falen van Karel V (en van Luther) heeft zo de basis gelegd voor het Europa van nu waarin politieke diversiteit en machtsevenwicht de boventoon voeren. In die zin zou je Karel V dus als één van de grondleggers van het huidige pluriforme Europa kunnen zien.

Raymond Fagel, Universiteit Leiden

Olaf van Nimwegen, *De Veertigjarige Oorlog 1672-1712. De strijd van de Nederlanders tegen de Zonnekoning* (Prometheus; Amsterdam, 2020) 416p., €25,- ISBN 9789044638714

Steeds weer duizenden doden in de strijd tegen de Zonnekoning

Goede studies over het verloop van de vroegmoderne oorlogen van de Republiek waren altijd schaars, de eerste helft van de Tachtigjarige Oorlog uitgezonderd. Langzamerhand voorziet vooral Olaf van Nimwegen in deze behoefte – momenteel als geaffilieerd onderzoeker aan de Universiteit Utrecht. Zijn jongste boek bestrijkt de oorlogen die de Nederlanders met hun bondgenoten hebben gevoerd tegen de Franse koning Lodewijk XIV en zijn medestanders. Voor deze conflicten hanteert Van Nimwegen de paraplueterm Veertigjarige Oorlog, een handige benaming die zo in de schoolboeken kan worden opgenomen. Specialisten weten uiteraard dat er tussentijds vredes zijn gesloten, na de Guerre de Hollande (1672-1678) en de Negenjarige Oorlog (1689-1697); bovendien dat de strijd tegen Lodewijk XIV pas definitief werd beëindigd met de Vrede van Utrecht na de Spaanse Successieoorlog

(1701-1713). Door nauwgezet weer te geven wat er in de tussenliggende jaren van ‘vrede’ gebeurde, laat Van Nimwegen echter zien dat de Franse dreiging ook toen aanhield. Achteraf beschouwd ging het hooguit om gevechtspauzes.

De Republiek mag dan wel niet veertig jaar voortdurend in oorlog zijn geweest vanaf het Rampjaar 1672, het verhaal over deze periode blijft een lange aaneenschakeling van oorlogsvoorbereidingen, veld- en zeeslagen op vele fronten, wisselende coalities en diplomatieke onderhandelingen over uitruil van krijgsgevangenen, capitulaties en vrede. De afschuwelijke aantallen slachtoffers aan weerskanten maken ook nu nog veel indruk. Het absolute dieptepunt was de Slag bij Malplaquet, in Noord-Frankrijk op 11 september 1709. Daarbij betreurde de anti-Franse coalitie van vooral Nederlandse, Britse en keizerlijke troepen ruim 20.000 doden en